

Achttiende-eeuwse verbouwingen aan de Herengracht

De huizen aan de bocht van de Amsterdamse Herengracht trokken op de Open Monumentendag vorig jaar veel belangstelling. Iedereen heeft de kans gehad deze schitterende panden van binnen te bezichtigen. Toch wil ik uw aandacht vestigen op een aantal van deze gevels. Wie heeft nu echt even de tijd genomen een paar minuten voor een pand te gaan staan, alvorens de voordeur vol enthousiasme en nieuwsgierigheid te betreden. De gevels vertellen ook een verhaal. Zij zijn vaak verbouwd of vervangen in de loop van de tijd. De eigenaren wensten namelijk met de veranderende stijlontwikkeling mee te gaan en een modieus en modern huis te bezitten. Het interieur werd vaak aangepast en verbouwd in de verschillende Lodewijk-stijlen, de barokke Lodewijk XIV-stijl uit Frankrijk, de rococo Lodewijk XV-stijl met asymmetrische versieringen en de elegante geometrische Lodewijk XVI-stijl met neo-classicistische motieven.

Herengracht 386 (foto's Sara Bakker)

De gevels waren ook aan dit veranderende modebeeld onderhevig. De architecten *François Blanchard*, *Daniël Marot*, *Jean Coulon* en *Hans Jacob Husly* maakten ontwerpen voor grachthuisgevels in de eerste helft van de achttiende eeuw, in de stijl van Lodewijk XIV en XV. In de tweede helft van de achttiende eeuw maakten *Jacob Otten Husly* en *Abraham van der Hart* ontwerpen in neo-classicistische trant. Het gebouw *Felix Meritis*, Keizersgracht 324 en Herengracht 502, de ambtswoning van de Burgemeester zijn hiervan voorbeelden. Laten wij echter terugkeren naar de eerste helft van de achttiende eeuw. De toeschrijving van grachtenhuizen aan de hierboven genoemde architecten levert aanzienlijke problemen op.

Het is echter de bedoeling een paar gevels van de huizen die op Monumentendag opengesteld waren te bespreken. Ik zal mij beperken tot vier gevels van dubbele herenhuizen aan de bocht van de Heren-

gracht. Deze werden bij de uitleg van de Herengracht gebouwd omstreeks 1670 maar zijn in de loop van de 18de en 19de eeuw verbouwd. We beginnen met een pand van *Philip Vingboons*, Herengracht 386.

Herengracht 386

De ontwerp-tekening voor de verbouwing van de top van de Herengracht 386 is bekend. *A.W. Weissman* heeft dit ontwerp in zijn boek *Geschiedenis der Nederlandse bouwkunst*, Amsterdam 1912 afgebeeld (afb. 174). In 1736 ontwierp *F. Blanchard* een lijstgeveltop met attiek. Het fronton dat thans nog te zien is zou volgens het ontwerp van Blanchard vervangen worden door een gevelbekroning met kuif in Lodewijk XIV-stijl, voorzien van een buste van *Hercules* en geflankeerd door twee sfinxen. Zo'n verbouwing van een zeventiende eeuws huis is ook te zien bij Herengracht 476.

Herengracht 476

Deze gevel werd omstreeks 1730 verbouwd. De oudste gedaante van de gevel is bekend uit het Zeventiende eeuws Grachtenboekje met plaatwerk van *Cornelis Danckerts*. De kolossale natuurstenen Corintische pilasters, de kroonlijst en het basement zijn tot heden goed bewaard gebleven; evenals de festoenen onder de vensters van de bovenverdieping. Het fronton is in circa 1730 vervangen door een Lodewijk XIV-attiek met balusters, twee siervazen en een adelaar als bekroning van de kuif. Aan weerskanten zijn twee reliëfs met koopmansgoederen, namelijk de staf van *Mercurius*, een aardglobe en Jacobsstaf. Het wapenschild van de familie de Neufville is nog aanwezig, alleen de beschuldiging is weg.

De ingangspartij is toen ook gemoderniseerd in Lodewijk XIV-stijl en van een versierde omlijsting voorzien met een getoogd bovenraam. De deur heeft een getoogd bovenpaneel met kuif en een onderpaneel geflankeerd door voluten. Deze situatie is door *Caspar Philips* in zijn Grachtenboek uit c. 1770 afgebeeld.

De stoep is in het begin van de negentiende eeuw weggehaald waarbij de ingang verlaagd is tot de begane grond. Bij de restauratie van 1938 is de situatie van circa 1730 hersteld.

De vensters zijn in de loop der eeuwen voor zover uit het beeldmateriaal is op te maken vier keer vervangen. Bij de gravure van Danckerts zijn de kruiskozijnen met luiken te zien. Caspar Philips beeldt het huis af met de achttiende eeuwse roede indeling. Voór de restauratie waren de negentiende eeuwse ramen nog aanwezig. Thans is het huis weer teruggebracht tot de achttiende eeuwse situatie.

Herengracht 475

Het huis Herengracht 475 (oorspronkelijk gebouwd omstreeks 1670) is rond 1730 helemaal verbouwd in Lodewijk XIV-stijl.

Herengracht 475

Ook hierbij blijkt het toeschrijven van een gevel aan een architect een probleem te geven. In het verleden dacht men dat *Daniël Marot* of *Jan van Logteren* de architect was, maar in het boek *Amsterdam Architecture* wordt de gevel toegeschreven aan *Hans Jacob Husly* en gedateerd op 1736. Van Logteren en Husly hadden namelijk ook ontwerpen voor het stucwerk in de gang gemaakt. Het huis is in het midden van de jaren zestig gerestaureerd. Over de bewoningsgeschiedenis en het interieur is vrij veel gepubliceerd, over de gevel niet.

De zandstenen gevel staat als het ware als een toegevoegd kunststuk vóór het huis. De compositie is groot gedacht. Het basement, aan de voet en de lijst aan de top zijn in vorm en maat afgestemd op het front als geheel. De concentratie ligt op het midden. Een explosie van rijk beeldhouw ornament (in de vorm van Compositie pilasters, een getoogde kroonlijst en kariatiden als deuromlijsting), vanaf de stoep langs de astravee naar de top, is het gevolg. De bekroning is in de vorm van

Herengracht 476

de voorzijde een geheel nieuwe gevel van zandsteen. De hoofdvorm is classicistisch, een vijf traveeën brede façade met lijst, attiek en fronton. Het basement, de cordonlijsten en het hoofdgestel veroorzaken een horizontaal accent, waarmee naar het zeventiende eeuws classicisme wordt teruggerepen. De pilasters, schoorstenen en het risaleren van de gevel geven het geheel een opwaartse dynamiek, die ook bij Herengracht 475 sterk aanwezig is. Een fronton bekroont de drie traveeën brede middenrisaliet.

De gevel is echter ondanks het toepassen van deze classicistische motieven niet statisch maar dynamisch. Op de middenas is namelijk een barokke vertikale accentuering in de vorm van een Lodewijk XV gedecoreerde ingangspartij. Het middenrisaliet springt zelfs twee maal naar voren, wat aan de gracht zeer uitzonderlijk is. Hierdoor wordt de as extra benadrukt. Het gevolg is een diepte- en schaduwwerking.

De vensters en voordeur zijn uitgevoerd met gebogen bovendorpels die ten opzichte van de rechte lijsten een interessante contrastwerking met zich meebrengen. Op dit gevelvlak zijn classicistische en barokke principes naast elkaar toegepast. Het is één van de zeldzame uitzonderingen van zo'n combinatie aan de gracht. Stilistisch is de gevel te typeren als een kruising tussen een Lodewijk XV en -XVI gevel. Hiermee heeft het achttiende-eeuws classicisme zijn intrede gedaan en zien wij gevels naar Frans voorbeeld verrijzen aan de gracht zoals *Herengracht 527*.

Wij kunnen concluderen dat in een eeuw tijd het beeld van de Herengracht vrij veel is veranderd wat stijl betreft. Het ornament was aan het veranderend modebeeld onderhevig. De hoofdvorm van deze gevels bleef echter gelijk. Ondanks alle stijlverschillen in detaillering vormen alle gevels samen een aaneengesloten wand aan de gracht. ■

drs. S. J. Bakker is architectuurhistorica en als vrijwilligster werkzaam bij het Bureau Monumentenzorg te Amsterdam

Herengracht 493

een attiek met balustrade, met in het midden een ingezwenkte kuif en reliëf. Het reliëf beeldt twee jongens af die een appelboom leegschudden. Twee vrouwenfiguren flankeren het middenstuk. Het geheel wordt bekroond door een vergulde hemelglobe. Bovenop de hoekklisen zijn twee siervazen die de middenpartij complementeren.

Naast deze zeer barokke gevel zien wij rond het midden van de achttiende eeuw aan de gracht nog een aantal gevels in rococo-stijl verrijzen. De uitgangspunten van de gevelopbouw blijven gedurende deze eeuw gelijk. Alleen het ornament verandert niet de mode mee. Rond 1760 is een verstrakking in stijl waar te nemen. De Lodewijk XVI-stijl doet zijn intrede in Amsterdam. Herengracht 493, uit 1766 is een mooi voorbeeld van de overgangsfase tussen de asymmetrische Lodewijk XV-stijl en de strakkere Lodewijk XVI.

Herengracht 493

Dit huis is in 1766 verbouwd en kreeg aan

Literatuur:

I. H. van Eeghen, Een Amsterdams Grachtenboekje uit de zeventiende eeuw, het plaatwerk van Cornelis Danckerts, Genootschap Amstelodamum, Amsterdam 1963.

Caspar Philips Jacobsz., Het Grachtenboek, Verzameling van alle de Huizen en prachtige gebouwen langs de Keizers- en Heere Grachten der Stadt Amsterdam (...), Amsterdam 1768-71.

G. Kemme (ed.), Amsterdam Architecture, a guide, Amsterdam 1987.

K. Ottenheim, Philips Vingboons (1607-1678), Architect, Zutphen 1989.

H. Tulleners, De Gouden Bocht, 21 monumenten aan de Amsterdamse Herengracht, Amsterdam 1989.

H. F. Wijnman, Vier Eeuwen Herengracht, Amsterdam 1976.

Excursie in Den Haag

De Provinciale Commissie Zuid-Holland van de Bond Heemschut organiseert op zaterdag 9 juni a.s. een excursie in Den Haag.

Het programma is in grote lijnen als volgt: 09.30-10.00

Aankomst in Sociëteit 'De Witte' Plein 24. Koffie.

10.30-12.15

Bezoek aan het Kabinet der Koningin, Vijverberg 3 en het Haags Historisch Museum (Sebastiaansdoelen) Korte Vijverberg 7.

12.30-13.30

Koffietafel in 't Goude Hooff' Groenmarkt 13.

13.30-14.30

Bezichtiging oude Stadhuis, Groenmarkt 7. 14.30

Vertrek met historische tram naar het Haags Openbaar Vervoersmuseum i.o. (Rijksmonument) Parallelweg 225. Aankomst 14.50.

14.50-16.00

Bezichtiging Haags Openbaar Vervoersmuseum i.o. Thee of frisdrank.

Parkeergelegenheid:

Parkeergarage Plein (betaald), Parkeergarage Malieveld (betaald), parkeerterrein Provinciehuis (gratis).

Afstand Centraal station, Parkeergarage Malieveld en Provinciehuis naar Sociëteit 'De Witte': ongeveer 10 minuten lopen. Van Parallelweg 225 vertrekken verschillende trams en bussen richting centrum en Centraal Station.

Het aantal deelnemers aan deze excursie kan niet meer bedragen dan 80.

De kosten van deze excursie zijn f 30,- per persoon, te voldoen op gironummer 124326 ten name van Bond Heemschut te Amsterdam.

Introducees zijn toegestaan.

Rectificatie

In het vorige nummer stond een foto van kasteel Renswoude op de omslag aan de achterkant. Deze foto dateert van vóór de brand. Een luchtfoto van het kasteel zoals het er thans uitziet vindt u nu op de achterpagina.